

Katica Barbarić, u mirovini,
istražuje etnološku baštinu Vinodola, Grižane

VĚROVĀNJE I PRĀZNOVĚRJE

Sažetak

U ovom članku pisanom griškom čakavicom autorica obrađuje razne oblike narodnih vjerovanja vinodolskoga kraja, koji sežu u daleku starohrvatsku prošlost. Stoljećima su ljudi, osobito za dugih zimskih noći, pričali priče o dobrim i zlim vilama, vukodlacima i vampirima, Maliku, zvijezdama i raznim drugim vjerovanjima što su imala neku posebnu moć i utjecala na ljude. Osim starih vjerovanja vezanih za nadnaravne, ali i prirodne pojave, biljke i životinje, u članku je objavljeno dvadesetak narodnih izreka koje je autorica prikupila.

Ključne riječi

vjerovanje, praznovjerje, Vinodol

Uvod

Ljudi su od vavik verovali va razne pojave, nadnaravne događaje, duhove i va se ča je va životu ljudi nesakidanje. Praznoverja bilo je sakud kadi su živeli ljudi, pa tako i va ovon našen kraju bilo je sakakovih prič ča je ki kadi doživeli. Kadgod se va ton i čagod izmišljalo, kako bi oni ki su to pripovidali bili interesantni i zapaženi. Praznoverja i verovanja bila su ljuden kroz razne teške trenutke života utjeha i nada, a nigda i zla slutnja. Upozorenja i opreza nikad dosta, pa su ljudi događaje uspoređivali z onin ča jin se va životu dogajalo.

Od vavik je bilo prič s kimi su strašili jedan drugoga, tumačili sni, a i puno se strašilo dicu, osobito kada bi oteli po škuru poč vanka na klanac ili va prirodu. Najviše se dicu strašilo z Malikon. Pripovidajuć o strašenu i ki je ča kadi

videl i čul, zabavljalo se na večernjen sedu uz ručno delo, uz svitleću luč ili sviću na petrolji. Pričajuć razne priče, često i zmišljene, delali su pojam verovana u dobre i zločeste vile, vukodlake i vampire, Maliki i van-piri, zvezdi i drugo ča je imelo neku posebnu, naročitu moć i uticaj na ljude. Povezivali su to i uticajen raznih životinj i biljak, pa u vezi s tin bilo je i puno narodnih izrek va ke su ljudi veroval i s kolena na koleno ih podržavali. Va sih kraji postoje razna verovanja, ali su va nikih kraji nika morda uobičajenija. Verovanja i praznoverje, ko i se ča je povezano s tin, prenosilo se s kolena na koleno, pa moreno slobodno reć da postoje od vavik.

Kako su ljudi postajali školovaniji i hodili više po svitu, praznoverja su bila se manja, a interesi su se prebacivali na druge stvari. Interes za verovanja i praznoverja se smanjil, ali još vavik med narodon žive i divani se o tomu od zgodi do zgodi. Praznoverje je živelo med narodon, a kako san već rekla, nasljeđivalo se Bog zna od kada. Va ovon mojen prikazu provat ću napisat ono ča znan i ča san čula od starijih o verovanju i praznoverju, ka su hodila od ust do ust kroz pasano vrime. Ki zna od kad? Napisat ću ono ča se najviše rabilo i divanelo. Bilo je dobrih pripovidači ki su znali jako dobro prikazat nike priče ke su se rado slušale.

Zavjetna kapelica Majke Božje, Grižane

Vilè

Divanelo se da postoje dobre i zločeste vile i da vole dičinu. One su stvo-renja ko i ljudi, ali neobična i tajnovita. One su ženska stvo-renja. Najviše da živu va planini i pomažu ljuden. Stare ženi znale su nan dicit pripovidat da su one dica Adama i Eve, ku su skrivali od Boga, pa jih Bog ni blagoslovil, ali se na njih smiloval. Dal jin je lipotu, poslал jih va brda, dal jin i vodu, špilje, planine i jezera. Vide se va ranu zoru ili predvečer kad počinje mrak. Peru i češljaju se vavik na vodi, tancaju vilino kolo i vole jist med i maslo. Verovalo

Zavjetna crkva sv. Roka, Grižane

se da vile kule grade, pomažu ljuden va delu, zato se reče: Načinit ćemo ako nan dobre vile pomoru. Zna se i reč Čuvat će me dobra vila. One uče ličenju likovitimi travami, prihaju pomoć sirotinji, a jako vole dicu, pa su se nigda jako bali da jin vila ne zame dite. Ki jih vidi ne smi reč da jih je videl. Ne smi jih se najadit, zač kad se najade, zamu za se najlipče tek rođeno dite da ga one dalje odgajaju. Mušku vilu zovu vilenjak. Takove priče dica su rado slušala od starijih žen i bala su se sama hodit po škuru.

Vjēštice – cōprnice

To su određene osobe, a navodno nastaju od dice rođene va postiljici. Imaju zle namjere. O sv. Ivanu, 24. lipnja, one o polnoći tancaju kola i lete na metli na Klek. Zato se vavik za sv. Ivana pale krisi na raskrižju da se rastiraju vještice, a mladi i dica skaču priko krisa i divane: Poprdele kris gori, biži ća od mene.

Stari ljudi su divaneli da imaju moći na pragu kuće i crikve i da se tamo zadržavaju. Govoreli su još stariji da triba prag preskočit, da se na njega ne smi stat. Priko praga triba proć vavik desnun nogun naprvo. Nigda kad je bilo puno ravnica, znalo se na ravnici vidit obla kola (krugovi) po kih je zemlja bila utablana i žuta trava, pa se divanelo da su tu vještice kolo tancale. Vještica bi

mogla zet i mliko od kravi, kozi ili ovce. Zato se moralo prat vime rano v jutro na sv. Jurja. Zaštita za blago od vještíc su sol i posvećeno bilje. Navodno se vještice sastaju na raskrižu po noći, pa je bolje tamo se ne zadržavat.

Morà

Verovani va moru je jako staro. Mora je ljudsko čeljade nadnaravnih moći. To su navodno najviše ženske osobe, neoženjene, ke su rojene va postiljici. Ko

Stare vrata i kapelica na kući va Šarari, Grižane

dica nimaju moć, ali je dobe va starijoj dobi. Kad se komu videla črnica na telu, valje bi se reklo da ga j tu mora posasala.

Mâdež

Madež se smatral vražji pečat, vrag ga je zel pod svoju upravu. Prema pripovidanu madež bi dobila dica još va trbuhu matere, kad se pred nosećun ženun čagod skrilo od hrani ili pića, a nju se ni ponutilo. Takovu ženu bi na telu zasrbelo, ona bi se tu počejala i dite bi na ton mestu dobilo madež. Zato se govorelo da se noseću ženu mora uvik ničin ponutit. Za dicu ka su imela kafeni flekić na telu, reklo bi se da je pred materun mu niki skril kafu. Pred nosećun ženun ne smi se jist a da ju se ne ponudi, zač bi dobil ječmenac.

Mâlik – vražić

Nosi crveni klobučić ili kapicu. Ima moć, ljuckoga je oblika, a more se pretvorit va zeca, mačku, zmiju, pasa i to samo po noći. Njihova moć prestaje kad svane zora. Maliki su često vragoljavi i delaju razne podvale. Po celon Vonodolu ima špilja ke zovu Malikova špilja. Znalo se reć: *Malik teče, teče po putiću va črljenon klobučiću.*

Vùkodlāk – Krsnîk

Kad se divani o vukodlaku sakoga je strah, posebno dičinu. Po pripovidanu vukodlak se rodi va crvenoj postiljici, a Krsnik va beloju. Pretvaraju se va beloga pasa ili tele i zaštitnici su ljudi. Niki vele da se pretvori i va niku drugu domaću životinju. Postoji i verovani da su to i pokojnici ki se vraćaju iz raznih razlogi.

Ûrōki

Uroki daju zločeste oće, a vezano je uz čari ili čarolije, pa se ukidaju z blagoslovljenun vodun va ku se hita žeravica uz molitvu. Va narodu postoji virovani va uroki i znalo se reć za dičinu: *Kako je lip, ne budi mu uroka od mojega oka.* Govore da je to verovani prišlo va ova naš kraj za vrime Turak. Uroki se daju čuđenin, zavidnošću, osobito kad je niki lip ili dobro žive. Stare ženi otrle bi zadnjin krajen črne halje dite uz riči: *Ne budi ti uroka od zločesta oka, ili pogljeda.* Za otirat uroki koristili bi osin svete vodi i čistu izvor-vodu. Triba

popit tri gutljaji te vodi, a ča ostane prolet na put uz riči: Bez zvanja prišal, pa bez zvanja hodi i ča.

Ko zaštita od uroki smatralo se češanj, ruta, tisovina. Stari ljudi nosili su šćap od tisova drva i ružmarin. Verovalo se da ki nosi jedno od ovoga, uroki mu ne moru ništa. Verovalo se da i rog od blaga daje zaštitu, pa se nosilo često i kosturu s ručkun od roga. Stare ženi kad bi prošle uz niku ženu na ku su sumnjale da ni dobra, rekle bi: *Evo ti rogi*. Verovalo se da i morski koralji štite. Kad se niki čudi ili da je nič nužno reče se: *Evo je, zlu ne tribalo*. Kad se gre na put reče se: *Hodi, neka ti je sa srićun!* – pri čen se triba prekrižit. Stari ljudi bi rekli: *Put pred nami, put za nami, Sveto Trojstvo vavik s nami!* – i tako triput. Kada se ča da reklo bi se: *Evo je neka ti je sa srićun!* – i pokucalo bi se va drvo. Veruje se da triba sobun vavik nosit nič črljenoga, da je to jaka boja pa ti niki niš ne more. Stare ženi su na sv. Antona prele konac od lana ili kudilje i to bi našile va gaće, stomanju ili maju, najviše dici, da ne moru dobit uroki.

Dūgā

Za dugu se znalo reć da ima simbolična proročanstva i čudotvornu moć. Preliva se va sih bojah. Postoji verovanji da ki bi dugu ulovil ili spod nje prošal, da bi se pomladil, ko i to da onoga ki projde spod dugi čeka vrićica soldi.

Zvězdi

Stari ljudi znali su reć da se saki rodil pod svojun zvezdun, pa tako zvezda pod kun si se rodil određuje sudbinu sakoga. Kad se vidi da zvezda pade, reklo bi se: *Tebi srićan put, a meni srićan ostanak!* Verovalo se da kad zvezda pade da je ta čas niki umrl. Stari ljudi bi rekli: *Nemojte brojiti zvezdi, zač ćete dobit bradavice po telu*. Moremo slobodno reć neka zvezdi živu tamo kadi su i bilo jin srićno.

Kūća

Veruje se da kuća nikada ni sama, pa se na vrati uvik reklo: *Dobar dan dobri ljudi!* – a odgovor bi bil: *Ki Božji? Hote naprvo*. Kad se kuća počela zidat va temelji bi se stavil solad za sriću, a na vrata ili pod ulazni prag konjsko kopito. Kad se gre va kuću, stari su ljudi divaneli da se vavik mora desnun nogun naprvo i preskočit kućni prag. Temelji kuće su se obavezno blagoslovili, kako ne bi prišlo kakovo zlo priko praga.

Nigdanja vrata od dvora

Verovalo se da sako važno delo mora počet pondiljkon, zač utorak da gre se va uborak, a petak loš početak.

Důšā pokōjnōga

Dokli god smo živi osićeamo strah i strpnju od smrti. Smrt je kraj ovozemaljskoga žitka i čas fizičkog nestanka. Gubitak bližnjeg i dragog člana familije uvijek se oplakuje, ali nigda je bil običaj narikovana. Kroz plač isticale su se vrline, dobrota, a i teški gubitak za familiju. Verovani da duša žive i poslje smrti bila je utjeha, da pokojni gredu samo na drugi svit i da će prit vrime kada te se s njimi tamo nać. Familija s puno ljubavi organizira da se si ki pridu dat saućešće ća lipše podvore i da jih se poštuje. Znalo se reć: *Zaslužil je, neka projde va ime Božje na drugi svit.*

Dok mrtvi leži va kući obično se pokrivalo zrcalo črnun krpun. Dok mrtvi gre z kuće za njim se prolije blagoslovljena voda, a va kući obavezno ostaje gorit uljanica svića, lumin. Paljeni svić, molitva, plaćani maše – su obredi s kimi se veruje da će duša dobit oprost grihi z ovoga svita i proć va svitlost Božju. Grob se oplakuje ko spomen na ime umrloga, pa se kiti rožicama i posjećuje. Od vavik je bilo pripovidana da mrtve duše gredu okolo i da jih se vidi, pa su se ljudi bali hodit po mraku. Nigda se o saćemu pripovidalo, pa i o sakakovon plašenu i viđenju mrtvih. Bilo je slućaji da su se niki i bali spat va kući kadi je ki umrl. Prohajalo j vrime i sakakove priće, a mi živemo va sakidašnjem život i uspomenah ke su sakud kolo nas.

Věrovānje vā živōtīnje

Lastavice daju sigurnost kuće, pa su ljudi od vavik bili srićni kad su lastavice načinile njazlo na kući ili va dvoru. Čuka ni niki volel ćut, zač se gatalo da će niki va selu umrit kad se on oglasi. Kad kravulj nadlice i kruži, moralo se reć: *Kakova ti halja, takova ti srića.* Za tele ni se smelo reć da je lipo, da ga se ne bi ureklo. Kad peteh po noći kukuriće, verovalo se da s tin tira zlo. Maćka kad projde priko puta moraš se vratit ili tri put pljunut i poć naprvo. Kad se tice uznemire i nisko lete reklo bi se da se spravlja loše vrime.

Věrovānje vā va biljke

Od biljak, prema predanju, ćovika ćuva zrno ćešnjā, pa ga je dobro jist ali i nosit zrno ćešnjā va žepu. Verovalo se da ditelina od ćetiri lista nosi sriću onomu ki ju najde, pa bi se stavila va knjigu i tako sprešana posušela. Ruta na-

vodno štiti od uroki, pa su stare ženi, kad je dite plakalo, rutun dite premazale. Stavljala se ruta i va robu i nosila sobun. Rekli bi da ruta tira uroki, pa ju triba imit kraj sebe.

Nigda se spalo na slami, verovalo se da štiti od sih negativnih uticaji, pogotovo onih ki gredu zemlje. Kad se selo žito, ta dan se ni smelo ništa skuće dat.

Sûnce

Sunce je Božji dar i mora ga se poštivat. Ne smi se suncu previše izlagat da se ne dobi sunčanica ili uzrokuje nika druga bolest.

Misèc

Misec se od vavik štuje i veruje se va njegove meni. Smatra se Božjin stvorenjen, pa su se od vavik po njen proricale vrimenske prilike. Misečeve meni bile su putokaz kada se ča dela na gruntu, ko na primjer: rizani voćak i trsi, kad triba set, sadit kronpir i dr.

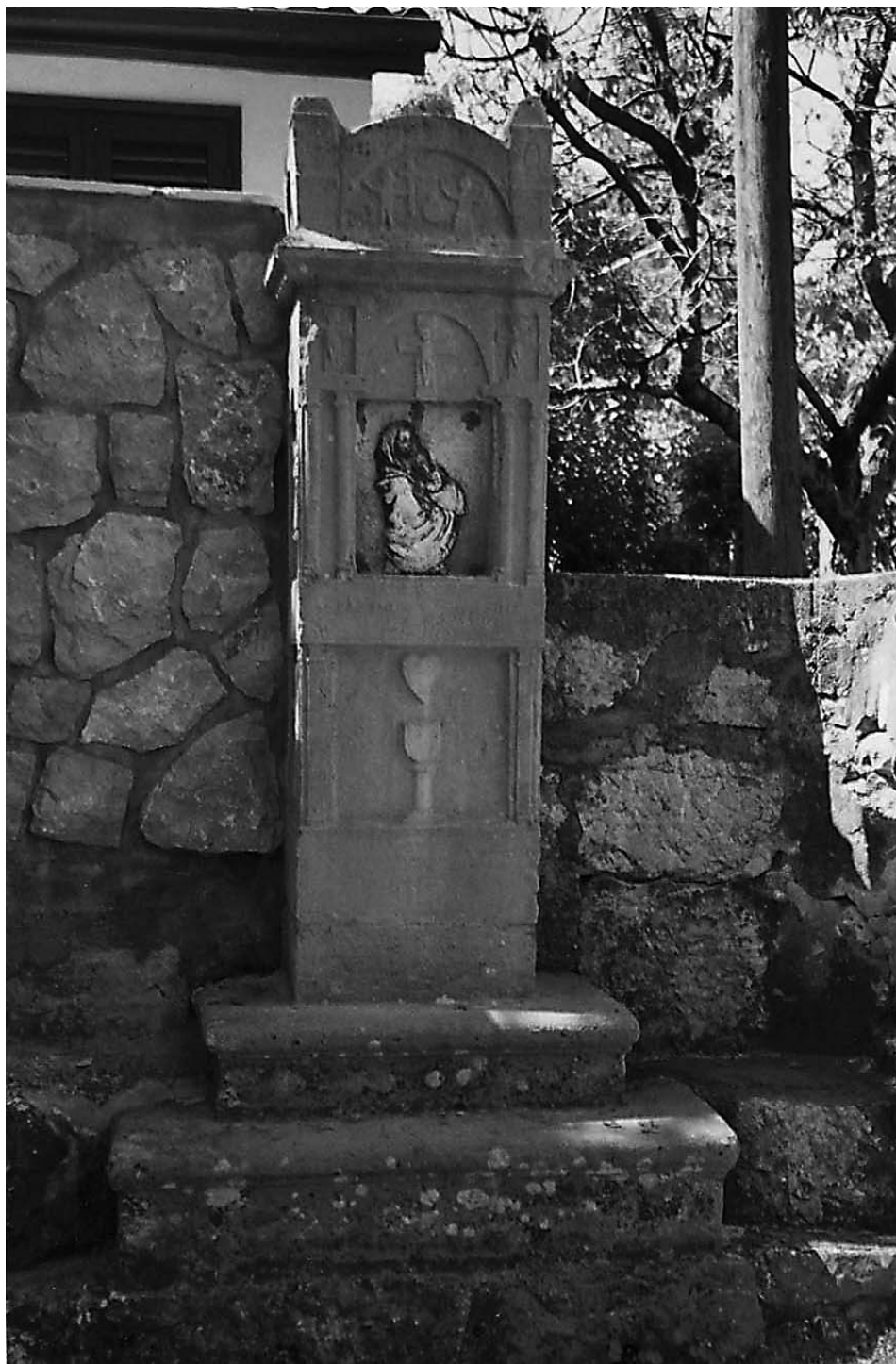
Pût i pùtovāni

Kada se nigda hodilo na put, verovalo se da se s puta /kad se pošlo/ ne smi vratit. Srićno je sastat prvoga muškoga na putu, a ni srićno na putu sastat ženu s praznun brentun. Gatalo se da mora bit lipo vrime kad se ki ženi, ako pada daž da ni dobro.

Da bi se ča bolje čuvali od zlih uticaji ljudi su kraj puti i na raskrižju delali kapelice ili križi ke su zvali krajputaši. Kad se prošlo kraj takova obilježenoga i posvećenoga mesta, moralo se prekrižit i proć dalje.

Āndeli

Anđeli su bestjelesni, ali dobri duhi. Prema pričah stvoreni su od Boga i saki čovik ima svoga anđela da ga čuva. Stariji su divaneli da su anđeli podiljeni va devet grup, a to su: Serafini, Kerubini, Prijestolja, Gospodstva, Moći, Sile, Kneževine, Arhandeli i Anđeli. Oni čine dobro, a progone zlo. Zato ljudi znadu reć: Iman ja dobroga Anđela čuvara, pa se ničega ne bojin.

Krajputaš – zavjetni spomen

Škăpulăr – zăštita, âmulët

Ljudi su često nosili sobun razni amuleti, zaštite, a to su posvećene stvari ke miču zlo od onoga ki jih nosi. Matere su davale sinon škapular kad su hodili va rat da se srično vrata doma.

Prògnozîrâni vrîmena i vèrovânja

Prognozirani vrîmena i verovanja su jako zdavna i o ton je napisano dosta toga va literaturi i zapamećene su narodne predaje. Najviše se verovalo onomu ča je prenašano s kolena na koleno. Misec je od vavik glavni orjentir kad se ča triba delat, a zvezdi da l će bit vedro, bura ili će zapuhat jugo. Vrime se pretskazivalo prema prirodnin pojavami i popuhivanju vetra. Po tomu su predviđali kakov će bit dan.

*Kad nan se čini da sunce v jutro zihaje veliko,
toga dana mogal bi padat daž, a ako rano zajde
za oblak bit će sigurno dažja.*

*Ako je sunce na zalazu blede,
moremo očekivat buru sa zapada,
a ako je tamno more bit oluja.*

Posebno su pazili kakovo će bit vrime mornari i ribari. Smočili bi prst i digli va zrak, tako bi osjetili od kud se spravlja bura ili nevera. Računa se da kad je misec črljen da će bit bure. Znalo se reć:

*Kada pada tuča va dvor triba stavit stolac
bez čavli na tri nogi, okrenut naopak,
pa će tuča prestat padat.*

Puno je nagoveštaji po misecu, ko na primjer ča se kada selo. Misečeve me-ni bile su važne za to kad će se ča delat. One su označene va kalendari, a de-laju se i tzv. ekološki kalendari ki pokazuju kad se ča dela, sije ili sadi.

Na kraju ča reć?

Ja san nastojala ovdi zapisat nigdanje priče o verovanju i praznoverju, ke su ljudi sobun nosili i prenašali s kolena na koleno. Napisala san ono ča

san imela zapisano i čula od starijih. Verujen da ima još i sakakovih drugih verovanj i praznoverja, ali moramo to i razumit, zač je to va teškon pasanon vrimenu i životu bila nika utjeha, nika nada, a i beznađe. Takova su se verovanja širila i prenosila ko i narodna pisma. Zadržavala su se med narodn kroz si pasani viki, sakud, pa i va ovon našen kraju.

Kako san već ranije napomenula, danas kad su ljudi obrazovaniji, uvjeti života drugačiji, to nan se čini čudnin jer je prišlo i do smanjenja interesa za praznoverje. Međutin, ono se ipak od zgodi do zgodi pojavi i ljudi su skloni da tumače razne događaje ko i nigda i razmišljaju o njih. Va toj vikovito teškoj prošlosti, puno put va beznađu života po tiho je tinjal strah kako se očuvat, pobijedit zlo i hrabro svladavat se prepreke ke su ljuden stale na put.

Rječnik lokalnih izraza

bât se – bojati se (**bali se** – bojali se)

čă? – što?

česhanj – češnjak, bijeli luk

črljēnō – crveno

dăž – kiša

đica, dičina – djeca, dječurlija

đitelina – djetelina

kadă j – kada je

kôlo năs – oko nas

kostura – kosir (vrsta noža) na sklaćanje

krăvŭlj – gavran

krīs, krīsi – krijes, krjesovi

lĭkovĭt – ljekovit

mălik – mitski šumski čovječuljak, vražićak

măša – misa

mēna – mjesečeva mijena

misēc – mjesec

narĭkovăni – naricanje

nēsakidănje – nesvakidašnje

nĭgdănje – nekadašnje, prošlo vrijeme

pĭsma – pjesma

pōndĭljak – ponedjeljak

poštovăt – ugostiti

pripovĭdăni – pričanje

raskrĭži – raskršće

ščăp – štap

škăpulăr – amulet, privjesak koji se nosi na tijelu za obranu od raznih zala

škŭro – mračno, tamno

štrĭga – vještica

ŭica – ptica

ŭbōrak – u ništa, u prazno

vă – u

vănka – van, vani

văvĭk – uvijek

vĭkhvĭta, vĭkhvĭto – vječna, vječno

Summary

*Katica Barbarić, Grižane, retired,
Research of the ethnological heritage of Vinodol*

BELIEF AND SUPERSTITION

In this article, written in Grižane chakavian dialect, the author deals with various forms of folk beliefs from the Vinodol region, which reach back into old Croatian history. For centuries people, especially during the winter nights, told stories about good and evil fairies, werewolves and vampires, forest spirits, the stars and various other beliefs which have special powers and influence over people. Apart from the old beliefs connected with supernatural as well as natural phenomena of plants and animals, in the article are published 20 or so folk sayings which the author has collected.

Keywords

beliefs, superstitions, Vinodol